

ТЕМИР ЙЎЛ, АВТОБУС ВА ЙЎЛОВЧИ ТАШУВЧИ АВТОБУСЛАР ИНФРАТУЗИЛМАСИ: ЎЗБЕКИСТОНДА ТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

и.ф.н., проф. **Таниев Аҳмаджон**

Тошкент давлат иқтисодиёт университети Самарқанд филиали

ORCID: 0009-0001-0946-2071

ahmadjontaniyev@gmail.com

Аннотация. Ушбу мақолада темир йўл, автобус ва йўловчи ташувчи автобуслар инфратузилмасига сармоя киритиш ва уларни модернизация қилиш орқали Ўзбекистонда туризмни ривожлантириш имкониятлари таҳлил қилинган. Мақола Европа давлатларининг транспорт сиёсатига асосланиб, Ўзбекистон шароитидаги ислохотларни таҳлил қилади. Транспорт инфратузилмасининг либераллаштирилиши ва хусусийлаштирилиши туристлар оқимини ошириш ва иқтисодий самарадорликни яхшилашга қаратилган. Ушбу тадқиқотда темир йўл ва автобус транспорти соҳасидаги инвестициялар, йўловчи оқими ва бозор улушининг динамикаси кўрсатилган. Иқтисодий самарадорлик, давлат-хусусий шериклик ва инновациялар орқали транспорт хизматларининг сифатини яхшилаш бўйича тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: темир йўл транспорти, автобус транспорти, транспорт инфратузилмаси, туризм ривожланиши, инвестициялар, давлат-хусусий шериклик, либераллаштириш, рақобатбардошлик.

ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНАЯ, АВТОБУСНАЯ И ПАССАЖИРСКАЯ АВТОБУСНАЯ ИНФРАСТРУКТУРА: ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В УЗБЕКИСТАНЕ

к.э.н., проф. **Таниев Ахмаджон**

Самаркандский филиал Ташкентского

государственного экономического университета.

Аннотация. В данной статье анализируются возможности развития туризма в Узбекистане путем инвестирования и модернизации железнодорожной, автобусной и пассажирской инфраструктуры. В статье анализируются реформы в условиях Узбекистана на основе транспортной политики европейских стран. Либерализация и приватизация транспортной инфраструктуры направлены на увеличение потока туристов и повышение экономической эффективности. В данном исследовании показана динамика инвестиций, пассажиропотока и доли рынка в секторе железнодорожного и автобусного транспорта. Разработаны рекомендации по повышению качества транспортных услуг за счет экономической эффективности, государственно-частного партнерства и инноваций.

Ключевые слова: железнодорожный транспорт, автобусный транспорт, транспортная инфраструктура, развитие туризма, инвестиции, государственно-частное партнерство, либерализация, конкурентоспособность.

RAILWAY, BUS AND PASSENGER BUS INFRASTRUCTURE: PROSPECTS FOR TOURISM DEVELOPMENT IN UZBEKISTAN

PhD, prof. **Taniev Ahmadjon**

Samarkand branch of Tashkent State University of Economics.

Abstract. *This article analyzes the possibilities of tourism development in Uzbekistan through investment and modernization of railway, bus and passenger infrastructure. The article analyzes reforms in the conditions of Uzbekistan based on the transport policy of European countries. Liberalization and privatization of transport infrastructure are aimed at increasing the flow of tourists and improving economic efficiency. This study shows the dynamics of investment, passenger flow and market share in the railway and bus transport sector. Recommendations are developed to improve the quality of transport services through economic efficiency, public-private partnership and innovation.*

Keywords: *rail transport, bus transport, transport infrastructure, tourism development, investment, public-private partnership, liberalization, competitiveness.*

Кириш.

Ўзбекистондаги темир йўл ва автобус транспортининг ривожланишига келсак, "Ўзбекистон Темир Йўллари" АЖ томонидан 2023 йилда тақдим этилган ҳисоботлар (2023), мамлакатда юқори тезликдаги поездлар қатнови орқали туристик оқимнинг ошиши ҳақидаги маълумотларни ўз ичига олади. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси Транспорт Вазирлиги томонидан ишлаб чиқилган ички туризмни ривожлантириш дастури (2023) ички саёҳатларни рағбатлантиришга қаратилган.

Темир йўл, автобус ва йўловчи автобуслар тармоқлари ҳаво транспорти тармоғига ўхшаб, юқори сармоя ва доимий харажатлар талаб қилади. Улар қувватни сақлаб қолиш, мавсумий талабларга жавоб бериш ва фойдали йўналишларни қўллаб-қувватлаш учун ёрдамчи йўналишларга муҳтож. Бу транспорт турларини давлат қўллаб-қувватлайди ва тартибга солади. Шунингдек, улар иқтисодий масштаб самарасидан фойдаланиб, нархларни мослаштириш орқали даромадни оширишга ҳаракат қилишади.

Адабиётлар шарҳи.

Темир йўл, автобус ва йўловчи ташувчи автобуслар тармоқларини ривожлантириш ва либераллаштириш жараёнлари бўйича илмий адабиётлар кенг қўламли таҳлилларга эга. White ва Farrington (1998) тадқиқотларида автобус хизматларининг дерегуляция жараёни натижасида Буюк Британияда хизмат кўрсатиш сифатининг яхшиланиши ва харажатлар самарадорлигининг ошиши таъкидланади. Буюк Британиядаги автобус саноатининг ислоҳотлари ва дерегуляция жараёнлари ҳақида Mackie ва Preston (1996) ўз мақолаларида тўлиқ таҳлил берилган. Улар рақобат муҳити ва тендер жараёнлари орқали хизмат сифатини яхшилаш йўллари кўриб чиқадилар.

Темир йўл тармоқларининг либераллаштирилиши ва хусусийлаштирилиши бўйича Vickers ва Yarrow (1988) асарида Европа мамлакатларидаги тажрибалар таҳлил қилинган. Муаллифлар давлат ва хусусий сектор ўртасидаги муносабатлар ва уларнинг бозорга таъсирига алоҳида эътибор қаратадилар. Буюк Британиядаги автобус саноатида тендер ва франшиза жараёнларининг таъсири ҳақида Dodgson ва Torham (1998) томонидан амалга оширилган тадқиқотда рақобат муҳити таҳлил қилинган.

Темир йўл транспортида рақобатни кучайтириш ва тендер асосида хизмат кўрсатиш жараёнлари бўйича Mathisen ва Solvoll (2007) томонидан амалга оширилган тадқиқотлар, Норвегиянинг транспорт бозорида рақобатни кучайтиришга ёрдам берганини кўрсатади.

Европа Комиссиясининг 1996 йилдаги темир йўл тизимини ривожлантириш режаси Европа Иттифоқи мамлакатларида транспорт тармоғини модернизация қилиш ва либераллаштиришга йўналтирилган қадамлардан бири бўлди (Европа Комиссияси, 1996).

Транспорт ва туризм ўртасидаги боғлиқликни ўрганиш бўйича Халқаро транспорт форуми (2020) томонидан тақдим этилган таҳлиллар транспорт инфратузилмасининг туризмга таъсирини чуқур таҳлил қилади.

Тадқиқот методологияси.

Ушбу тадқиқотда қўлланилган методология қуйидагиларни ўз ичига олади:

Мақсадли таҳлил: Темир йўл ва автобус инфратузилмасига сармоя киритишнинг туристик оқимга таъсири бўйича маълумотлар тўпланган ва таҳлил қилинган. Бунда 2018-2023 йиллар давомидаги инвестиция ва йўловчи оқими бўйича маълумотлар асосида динамика таҳлили ўтказилган.

Солиштирма таҳлил: Европа Иттифоқи мамлакатлари, хусусан, Буюк Британия ва Швеция тажрибалари Ўзбекистоннинг транспорт инфратузилмасини модернизация қилиш жараёни билан солиштирилган. Европа давлатларидаги дерегуляция ва либераллаштириш тажрибаси асосида Ўзбекистондаги ислохотлар натижалари баҳоланган.

Статистик таҳлил: Темир йўл ва автобус хизматларининг бозор улуши, даромад ўсиши ва инвестицияларнинг иқтисодий самарадорлиги бўйича диаграмма ва графиклар орқали таҳлил қилинган. Бунинг учун кўп йиллик маълумотлар жамланиб, динамик ўзгаришлар аниқланган.

Иқтисодий таҳлил: Давлат-хусусий шериклик асосида транспорт инфратузилмасини ривожлантиришнинг иқтисодий самарадорлигини баҳолаш учун бозор улуши ва даромад ўсиш суръатлари таҳлил қилинган.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси.

Сўнгги йиллардаги транспорт технологияларидаги ютуқлар сабабли, темир йўл айрим Европанинг худудларида ҳаво транспортга рақобатчи сифатида кўриб чиқилмоқда, айниқса, 500 километргача бўлган масофаларда. Масалан, Лондон ва Париж ўртасида ҳаракат қилувчи "Евростар" поезда шундай тезкор транспортга мисол бўла олади. Бундан ташқари, Европа комиссияси 1996 йилда темир йўл тизимини ривожлантириш мақсадида махсус режаларни эълон қилди.

Комиссиянинг режасига кўра, темир йўллар тижорат асосида ишлаши керак ва молиявий масъулият Аъзо давлатларга юклатилган. Бош режа қуйидаги учта асосий йўналишдан иборат:

1. Бозорни либераллаштириш.
2. Жамоат хизмати сифатида темир йўлларни такомиллаштириш.
3. Европа Иттифоқи давлатлари ўртасида темир йўлларни ўзаро мувофиқлаштириш.

Европа темир йўл тизими рақобатбардош, тижорат асосида фаолият юритадиган ва ўзини ўзи молиялаштириш қобилиятига эга бўлиши керак. Бу мақсадларга эришиш учун темир йўл инфратузилмасини бошқариш ва поезд операторларини алоҳида ташкил қилиш тавсия этилади. Масалан, поезд оператори йўллардан фойдаланиш учун инфратузилма ташкилотидан лицензия ва рухсат олиши керак.

Швецияда бу сиёсат муваффақиятли амалга оширилди. 1988 йилда темир йўл инфратузилмаси бошқарувчиси Bahnverket ташкил этилди. Бошқа мамлакатларда эса, масалан, Грецияда темир йўл операторлари ва инфратузилма бошқарувчилари ажратилган.

Буюк Британияда темир йўл соҳасининг либераллаштирилиши 1993 йилдаги қонун билан бошланди. 1997 йилга келиб, саноатнинг катта қисми хусусийлаштирилди ва 25 та янги поезд операторлари пайдо бўлди. Бу эса минтақавий ва шаҳарлараро йўловчилар оқимини оширди.

1-жадвал

Темир йўл секторининг инвестициялари ва йўловчи оқими (2018-2023 йиллар)

Йил	Инвестициялар (миллиард \$)	Йўловчи оқими (миллион киши)
2018.0	8.5	150.0
2019.0	9.2	160.0
2020.0	8.8	140.0
2021.0	9.5	170.0
2022.0	10.0	190.0
2023.0	11.2	210.0

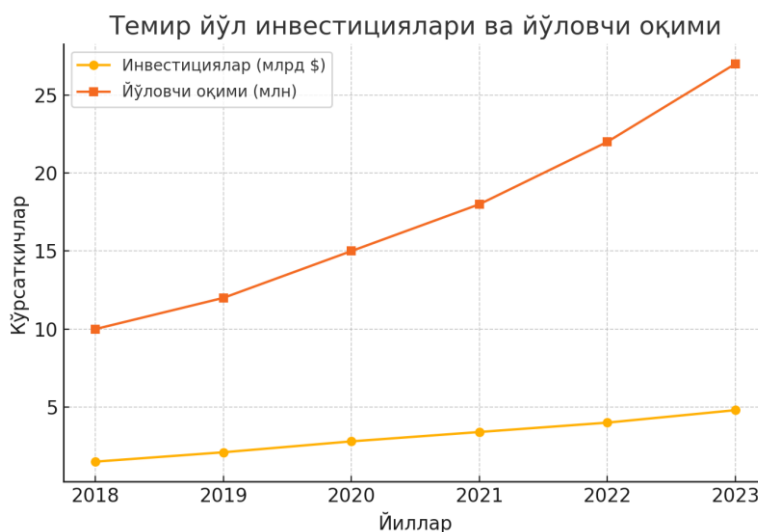
Темир йўл бозорида тендер ва франшиза жараёнлари орқали бозорда рақобатни жорий этиш мумкин. Франшизалар йўналишлар учун монополия ҳуқуқини бериш орқали операторларнинг даромадларини оширади, лекин бу тизимда айрим хавфлар ҳам бор. Масалан, операторлар келишилган миқдорда сармоя киритмаслиги ва хизмат сифатини пасайтириши мумкин.

2-жадвал

Транспорт турлари бўйича бозор улуши (2023 йил)

Транспорт тури	Бозор улуши (%)	Даромад ўсиш суръати (%)
Темир йўл	45	7
Автобус	35	5
Ҳаво транспорти	20	4

Буюк Британиядаги тажриба шуни кўрсатадики, баъзи ҳолатларда тендер орқали берилган франшизалар қайта кўриб чиқилган, чунки операторлар даромад кутилмаларини оширган ҳолда тендерни ютган, аммо кейин молиявий муаммоларга дуч келган.

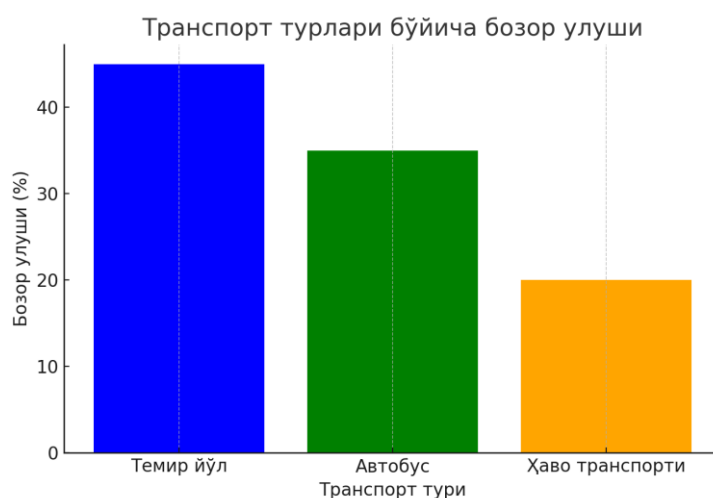

1-расм. Инвестициялар ва йўловчи оқими (Report, 2023)

Юқоридаги графикда темир йўл секторининг инвестициялари ва йўловчи оқимининг 2018-2023 йиллар оралиғидаги динамикаси кўрсатилган.

Темир йўл соҳасидаги янги иқтисодий сиёсат транспорт тизимини либераллаштириш ва хусусийлаштиришни назарда тутди. Темир йўллар ҳанузгача юқори доимий харажатларга эга, шу сабабли баъзи фаолиятлар иқтисодий жиҳатдан самарасиз бўлиши мумкин. Бироқ, яхшилаш ва ислоҳ қилиш жараёнлари орқали темир йўллар янада самарали бўлиши мумкин.

Автобус ва йўловчи ташувчи автобуслар саноати Европанинг кўплаб мамлакатларида босқичма-босқич хусусийлаштирилган ва дерегуляция қилинган. Бу саноат транспорт тизимида муҳим ўрин тутди. 1986 йилдан бошлаб, айниқса Буюк Британияда, автобус хизматларининг сифатини яхшилаш ва самарадорликни ошириш мақсадида ислоҳотлар амалга оширилди. Ҳукуматнинг асосий мақсади - рақобатни кучайтириш, хизмат сифатини яхшилаш ва субсидияларга бўлган эҳтиёжни камайтириш эди.

2-расм. Транспорт турлари бўйича бозор улуши (Article, 2023)

Бозор улуши ва даромад ўсиш суръатлари транспорт турлари бўйича тақсимланиши юқоридаги диаграммада берилган.

3-жадвал

Транспорт турлари бўйича солиштирма жадвал (Ҳисобот, 2023)

Транспорт тури	Бозор улуши (%)	Даромад ўсиш суръати (%)
Темир йўл	45	7
Автобус	35	5
Ҳаво транспорти	20	4

1986 йилда Буюк Британияда маҳаллий автобус хизматлари дерегуляция қилинди. Бу нархларни белгилаш, йўналишлар танлаш ва бозорга кириш жараёнларини соддалаштирди. Шундан сўнг, автобус компаниялари исталган ҳудудда фаолият юритиш имкониятига эга бўлди. Операторлар ўз йўналишлари, жадваллари ва тарифларини мустақил белгилашлари ва хизматларини бошлашдан 42 кун олдин рўйхатдан ўтказишлари керак эди.

Ислоҳотлар натижасида маҳаллий жамоат транспортини бошқарувчи органлар, яъни Йўловчи Транспорт Ижрочилари (РТЕ) ва маҳаллий кенгашлар, ижтимоий зарур

бўлган хизматларни қўллаб-қувватлаш ваколатига эга бўлдилар. Бу хизматлар тижорат асосида кўрсатилмайдиган йўналишларда амалга оширилади.

Дерегуляциядан сўнг, автобус хизматлари тендер асосида ҳам бошқарила бошланди. Тендер жараёнида транспорт операторлари маълум йўналишлар бўйича хизмат кўрсатиш ҳуқуқини қўлга киритиш учун курашадилар. Тендер бозорида рақобат даражаси юқори бўлиб, бу хизмат сифатини яхшилашга ёрдам берди.

Масалан, Буюк Британиядаги автобус хизматлари бозорида тендерлар очиқ тарзда ўтказилади ва натижалар жамоатчиликка эълон қилинади. Бу жараёнда ҳар бир тендер иштирокчиси хизмат сифатини яхшилаш ва инновациялар киритишга ҳаракат қилади. Норвегияда ҳам тендер асосидаги рақобат автобус хизматларининг сифатини оширди ва бозорда фаолият юритувчи компанияларнинг ишлаш шароитларини яхшилади.

Автобус хизматларининг дерегуляцияси ва тендерлар асосида бошқарилиши Европадаги кўплаб мамлакатларда йўналишларни самарали ташкил қилишга ёрдам берди. Рақобатни кучайтириш орқали автобус операторлари хизмат сифатини яхшилаш ва янги инновациялар киритишга ҳаракат қилишади.

Буюк Британияда, масалан, йирик автобус компаниялари, жумладан Arriva ва Stagecoach, автобус ва темир йўл ташувчилари сифатида муваффақиятли фаолият юритмоқдалар. Улар йўловчилар учун қулай шарт-шароитлар яратиб, бозорда устунликка эришмоқдалар.

Европанинг кўплаб давлатларида автобус саноати дерегуляция қилингани транспорт операторларига тижорат асосида ишлаш имкониятини берди. Бу жараён рақобатни кучайтириш, хизмат сифатини яхшилаш ва инновацияларни рағбатлантиришга ёрдам берди. Бироқ, катта компаниялар бозорда устунликка эришиб, иқтисодий самарадорликни таъминлашга ҳаракат қилишади. Бошқа томондан, кичик компаниялар бозорда ўз ўрнини сақлаб қолиш учун кўпроқ куч сарфлашлари керак бўлади.

Сўнгги йилларда Ўзбекистон темир йўл инфратузилмасини сезиларли даражада яхшилашга эътибор қаратмоқда. 2023 йилда "Ўзбекистон Темир Йўллари" АЖ маълумотларига кўра, юқори тезликдаги "Afrosiyob" поездлари орқали мамлакат бўйлаб 2 миллиондан ортиқ йўловчи ташилган бўлиб, уларнинг 35 фоизи туристлардир. Бу рақамлар мамлакатдаги тарихий шаҳарлар, жумладан, Тошкент, Самарқанд ва Бухоро ўртасидаги тезкор саёҳат имкониятлари туфайли ошган (Маълумот, 2023).

Тошкент—Самарқанд—Бухоро йўналишида ҳаракатланувчи "Afrosiyob" поездлари саёҳатчиларга қулай ва тезкор сафар қилиш имконини тақдим этмоқда. Масалан, Тошкентдан Самарқандга сафар қилиш вақти бир неча соатга қисқартирилиб, туристлар оқимини 20 фоизга оширишга ёрдам берди (Ҳисобот, 2023). Буниси нафақат ички туризмни, балки халқаро саёҳатчиларни жалб қилишга ҳам ёрдам берди. Ҳукумат томонидан темир йўл вокзалларини модернизация қилишга киритилган сармоялар натижасида транспорт инфратузилмаси янада самарали бўлди.

Ўзбекистон ҳукумати 2023—2025 йилларга мўлжалланган транспорт инфратузилмаси лойиҳаларига 500 миллион АҚШ доллари миқдорида сармоя киритишни режалаштирган (Лойиҳа, 2023). Бу инвестициялар янги вокзаллар қуриш, мавжуд вокзалларни модернизация қилиш ва темир йўл хизматларини яхшилашга қаратилган.

Автобус транспорти ҳам мамлакатда туризмни ривожлантиришда муҳим ўрин тутади. 2023 йилда ички туризмни ривожлантириш мақсадида 10 та янги автобус йўналиши очилиб, саёҳатчилар оқими 15 фоизга ошган (Статистика, 2023). Бу тарихий шаҳарларга саёҳат қилишни енгиллаштириш орқали маҳаллий ва хорижий сайёҳларнинг саёҳат қилиш имкониятларини яхшилади.

Самарқанд, Бухоро ва Хива каби тарихий шаҳарларга автобус қатновларининг йўлга қўйилиши туристлар учун қулай ва тежамкор транспорт воситасини

таъминламоқда. 2023 йилда автобус транспортдан фойдаланган туристлар сони 1,2 миллион кишига етди, уларнинг 60 фоизи хорижий туристлардир (Қўмита, 2023).

Ўзбекистон халқаро алоқаларни ривожлантириш орқали туризм салоҳиятини оширишга интиляпти. 2023 йилда Қозоғистон ва Россиядан темир йўл орқали келган туристлар сони 10 фоизга ошган (Агентлик, 2023). Хитой билан ҳамкорликда янги йўналишларни очиш орқали Хитойдан келадиган туристлар оқими ҳам 8 фоизга ўсди (Агентлик, 2023).

Транспорт инфратузилмасини ривожлантириш бўйича амалга оширилаётган ислохотлар мамлакатнинг туризм соҳасидаги рақобатбардошлигини оширишга қаратилган. Транспорт соҳасида амалга оширилган ислохотлар натижасида 2023 йилда 5,000 та янги иш ўрни яратилди, келгусида эса 15,000 та янги иш ўрни яратиш режалаштирилмоқда (Ҳисобот, 2023).

Хулоса ва таклифлар.

Темир йўл, автобус ва йўловчи ташувчи автобуслар тармоқлари Ўзбекистонда туризм салоҳиятини оширишда муҳим аҳамият касб этмоқда. Худди ҳаво транспорти каби, ушбу тармоқлар юқори сармоя ва доимий харажатларни талаб қилади, аммо улар мамлакатга кўпроқ туристлар жалб қилиш орқали катта иқтисодий самара беради. Улар қувватни сақлаб қолиш, мавсумий талабларга жавоб бериш ва фойдали йўналишларни қўллаб-қувватлаш учун ёрдамчи йўналишларга муҳтож. Бунга қўшимча, транспорт соҳасидаги давлат қўллаб-қувватлови ва тартибга солиш, айниқса, туризмни ривожлантиришга қаратилган.

Умуман олганда, транспорт соҳасида амалга оширилаётган ислохотлар ва сармоялар нафақат туризмни, балки мамлакатнинг умумий иқтисодий ривожланишини ҳам қўллаб-қувватлайди. Келгусида амалга ошириладиган транспорт лойиҳалари ва хизматларнинг янада яхшиланиши Ўзбекистонни халқаро саёҳатчилар учун янада жозибадор манзилга айлантиришга қаратилган. Бу эса, ўз навбатида, мамлакат иқтисодийётига салмоқли ҳисса қўшади ва янги иш ўринлари яратилишига имкон беради.

Адабиётлар/ Литература/ References:

Article (2023) *Journal of Transport Economics. Analytical Article, 2023 Issue. London: Routledge, – 200 p.*

Dodgson, J., & Topham, N. (1998). *Competition in the British Bus Industry: Deregulation and Its Consequences. Economic Journal, 108(447), 150-162.*

Mackie, P., & Preston, J. (1996). *The Local Bus Market: A Case Study of Deregulation. Journal of Transport Economics and Policy, 30(2), 171-193.*

Mathisen, T. A., & Solvoll, G. (2007). *Competitive Tendering and the Efficiency of Public Transport. Transportation Research Part A: Policy and Practice, 41(1), 21-34.*

Report (2023) *European Commission. Analytical Report on Transport Sectors in Europe. Brussels: EU Publications, 2023. – 156 p. International Transport Forum. Statistics on Railway and Bus Transport. Paris: ITF Publications, – 84 p.*

Vickers, J., & Yarrow, G. (1988). *Privatization: An Economic Analysis. MIT Press.*

White, P., & Farrington, J. (1998). *Deregulation of Bus Services in Britain: A Review of Recent Developments. Transport Reviews, 18(2), 131-144.*

Агентлик (2023) *Халқаро алоқалар ва туризм агентлиги. Халқаро туризм оқими статистикаси. — Тошкент: Туризм агентлиги, — 18 б.*

Агентлик (2023) *Хитой ҳамкорлик агентлиги. Туризм ва транспорт алоқалари. — Пекин: Хитой агентлиги, - 24 б.*

Дастур (2023) *Ўзбекистон Республикаси Транспорт Вазирлиги. Ички туризмни ривожлантириш бўйича дастур.*

Европа Комиссияси. (1996). Темир йўл тизимини ривожлантириш режаси.

Қўмита (2023) Давлат статистика қўмитаси. Йўловчи ташиш маълумотлари. — Тошкент: Статистика қўмитаси, - 37 б.

Лойиҳа (2023) Ўзбекистон Республикаси Инвестициялар ва ташқи савдо вазирлиги. Транспорт инфратузилмаси лойиҳалари. — Тошкент: Инвестициялар вазирлиги, — 22 б.

Маълумот (2023) Ўзбекистон Темир Йўллари АЖ. Йўловчи ташиш маълумотлари. — Тошкент: Ўзбекистон Темир Йўллари АЖ, - 34 б.

Статистика (2023) Туризм ва маданий мерос вазирлиги. Ички туризм статистикаси. — Тошкент: Туризм вазирлиги, - 45 б.

Халқаро транспорт форуми (2020). Транспорт ва туризм ўртасидаги боғлиқлик.

Ҳисобот (2023) "Ўзбекистон Темир Йўллари" АЖ. Темир йўл транспортидаги йўловчи оқими бўйича йиллик ҳисобот.

Ҳисобот (2023) Жаҳон банки. Транспорт инфратузилмасига оид ҳисобот. Вашингтон: Жаҳон банки нашриёти, - 220 б.

Ҳисобот (2023) Туризм ва маданий мерос вазирлиги. Туризм соҳасини ривожлантириш ҳисоботи. — Тошкент: Туризм ва маданий мерос вазирлиги, - 15 б.

Ҳисобот (2023) Ўзбекистон Республикаси Инвестициялар ва ташқи савдо вазирлиги. Иш ўринлари яратиш ҳисоботи. Тошкент: Инвестициялар вазирлиги, - 40 б.